

ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Сьогоднішні стратегічні рішення у сфері освіти, прийняті у складних історичних умовах переходу людства на новий виток розвитку цивілізації, визначають майбутнє світу на багато десятиліть уперед. В усякому разі для ХХІ ст. ці рішення й рівень їх реалізації безсумнівно стануть панівними. І людство сьогодні вже досить чітко усвідомлює, що від обґрунтованості й недвозначності цих рішень залежить забезпечення бажаного майбутнього, що від позицій сьогоднішніх учених, політиків, педагогів-практиків щодо мети навчання у школі й у ВНЗ багато в чому залежить завтрашній день планети.

Визначаючи перспективи розвитку освіти й завдання навчання підрос-таючих поколінь, світове освітнє співтовариство однозначно доходить висновку, що сучасне інноваційне навчання переслідує як мінімум дві основні мети. Перша – виховати здатність до «передбачення», випередження подій, зорієнтувати людину на свідомий вибір альтернатив. При цьому спиратися доводиться на творчість, а не на досвід, отриманий у ході попереднього розвитку. Це навчання полягає у набутті вмінь застосовувати нові методологічні прийоми, навички, настанови й цінності, необхідні, щоб жити у світі, який швидко змінюється. Друга мета – навчити дотримуватися принципу «співучасті», що передбачає участь індивідів і цілих суспільств у процесі прийняття важливих рішень на всіх рівнях – від локального до глобального. Іншими словами, ідеться про демократизацію процесу прийняття відповідальних рішень, передумовою чого є демократизація освіти, кардинальні зміни в процесі навчання.

Деякі західні автори йдуть далі, стверджуючи, що слід відмовитися від професійного навчання в університетах і зробити їх спеціальними вищими навчальними закладами для підготовки інтелектуалів, здатних філософськи мислити.

Американський учений Р. М. Хатчинс, відзначаючи, що «нам потрібні спеціалізовані інститути й неспеціалізовані люди», фактично стверджує, що сучасному суспільству потрібні не спеціальні школи, які готують некультурних професіоналів, а загальноосвітні вищі навчальні заклади, що готують культурних інтелектуалів. «Професійне навчання, необхідне світу, – це навчання загальної професії громадянства. Це – вільне навчання». Така його думка.

Відома ще одна позиція – С. Хука (США). Функція вищої освіти полягає не в тому, щоб навчити людину «жити». Вона може жити й без цього. А в тому, щоб дати людині перспективу – розуміння ідей, тенденцій, цінностей, а також навчити жити у злагоді з собою [3].

Джон Дьюї у своїй новій книзі «Моральні принципи в освіті» по-новому підходить до самого поняття «навчальний заклад», трактуючи його як одну з форм суспільного буття, а не підготовки до нього. Моральна позиція уч-

нів, на думку Дьюї, формується в ході засвоєння останніми навчальних дисциплін і забезпечує якість цього засвоєння, ставлення учнів до процесу навчання [1].

Усе це дозволяє стверджувати, що, відповідно до трактування цих авторів, найважливішою метою навчання є саме виховання. І в цьому головному змісті зміни стратегії освіти, модернізації процесу навчання.

Сьогодні завдання освіти полягає не в тому, щоб дати вузькопрофесійну підготовку, озброїти студента або школяра певною сумою знань, яка забезпечить йому благополуччя в житті. В умовах інформаційного суспільства цього вже не достатньо. Завдання в тому, щоб сформувати інтерес до знань, потребу в навчанні й постійному самовдосконаленні, усвідомлення необхідності навчатися протягом усього життя. Забезпечити цей процес можна лише за допомогою цілеспрямованої, послідовної виховної роботи, що категорично виключає формалізм і фанфаронство, базується на глибокій теоретико-методологічній основі. Саме такий висновок звучить сьогодні в російських нормативних документах, у наукових публікаціях і матеріалах конференцій та симпозіумів, проведених за останні роки в Російській Федерації. «Стратегічна мета освіти, – пише О. Запесоцький, – індивідуальність як концентроване вираження людської сутності, унікальна особистість, яка духовно самовизначилася, яка усвідомлює й практично реалізує своє покликання і призначення в різних видах та сферах соціально-культурної практики.

Отже, освітній шар у системі педагогічної діяльності (особливо у школі) є визначальним (а його, як відомо, забезпечують дисципліни та предмети гуманітарного циклу). Досвід показує, що навчання, яке виключає духовно-моральну складову й орієнтується лише на передачу максимального обсягу знань та освоєння технологій, не забезпечує професійної успішності фахівця й неминує спричиняє кризу соціально-культурної та особистісної ідентичності. Навчання ефективно лише настільки, наскільки йому вдається пробудити в людині людське (її духовність, волю до самопобудови, інтерес до самопізнання й самовизначення).

У зв'язку з цим надзвичайно важливим є розуміння ВНЗ як соціокультурної системи, функції якої не обмежуються підготовкою людини до професійної діяльності. Його необхідно розглядати як форму трансляції та відтворення культурних норм, цінностей, ідей, як простір генерування суспільної ідеології, яка разом із її носіями вросла в культуру й дасть свої плоди» [2, с. 46–47].

У державних документах, у наукових публікаціях повільно, але неухильно змінюється ставлення до проблем виховання, починаючи із Закону України «Про освіту», відповідно до статті другої якого одним із головних принципів сучасної політики нашої держави у сфері освіти є «вільний розвиток особистості, виховання підрастаючих поколінь у душі громадянськості, працелюбності, поваги до прав і свобод людини, любові до природи, Батьківщини, родини», і закінчуючи інформаційно-аналітичними матеріалами МОН України «Реалізація в Україні принципів і завдань Болонського процесу» (вересень 2003 р.), де підкреслюється відданість України міжна-

родним принципам розвитку освіти [4]. В усіх нормативних документах останніх років йдеться про гуманістичні принципи освіти та посилення виховної роботи в навчальних закладах.

Водночас не варто забувати, що названі принципи, складаючи основу виховного процесу у вищій школі, доповнюються ще ідеалами, цінностями та пріоритетами, які відбивають її особливу роль і статус у житті суспільства, особливе місце в науці, системі освіти й культурі. До числа фундаментальних історично сформованих принципів та цінностей вищої освіти, поза всяким сумнівом, належать: служіння істині в ім'я істини, академічні свободи викладачів і студентів, орієнтація процесу навчання й виховання на розвиток творчої сутності людини, уявлення про самоцінність об'єктивного наукового пізнання та гуманістичне навантаження наукових досліджень, фундаментальність освіти, соціокультурна місія університетів як еталонних центрів науки й культури. Світ ідеалів, цінностей і пріоритетів вищої освіти передбачає особливе наповнення навчально-виховного процесу, що потребує використання спеціальних педагогічних і соціальних технологій, створення в стінах ВНЗ особливого освітнього простору.

Однак від рішень і декларацій, про які, до речі, знають далеко не всі студенти й навіть викладачі¹, до практичної роботи в цьому напрямку дистанція величезна. Аж до сьогоденного дня в наших навчальних закладах основна увага приділяється викладанню основ наук, формуванню у студентів наукової картини світу, замість якої в результаті вивчення великої кількості розрізнених предметів і величезної перевантаженості у голові залишаються лише уривчасті відомості, що майже не стосуються реалій їх професійного життя. Водночас будь-яке явище чи об'єкт завжди функціонує в рамках якоїсь системи, тому, будучи вилученими з неї, вони набувають зовсім інших якостей. І що, мабуть, найстрашніше – при такому «вивченні» формується не тільки спрощене, але й неправильне уявлення про могутність розуму та самої людини. Мало кому пощастить самостійно прийти до розуміння того, що кожний із нас – лише частинка найскладнішої системи, у якій не можна постійно й безкарно, вольовим порядком перебудовувати й навіть міняти місцями будь-що. Таким чином, наша освіта вже сама по собі – один із неабияких елементів кризи цивілізації. Та ж екологічна криза, про яку так багато говориться в останні десятиліття, – насамперед криза свідомості, наслідок відставання системи освіти від розвитку технічної цивілізації! Освіта так безнадійно відстала від життя, що запропоновані шляхи її модернізації (наприклад, упровадження в навчальний процес комп'ютерів та Інтернету) навряд чи зарадять!

Постає питання: що ж варто змінити й у системі освіти, і в родинному вихованні, щоби хоча би призупинити саморуйнування цивілізації і той вал дискомфорту, що накочується на всіх нас – і багатих, і бідних? Багато з то-

¹ За даними нашого соціологічного опитування, проведеного серед студентів старших курсів гуманітарних ВНЗ м. Харкова у травні 2003 року, на запитання: «Чи знаєте Ви про існування розробленої Академією педагогічних наук України концепції громадянського виховання особистості?», 88,9% респондентів відповіли заперечно.

го, що варто було б зробити, – уже давно, як то кажуть, «на слуху». Але все залишається по-старому, тому й варто, на нашу думку, повертатися до вже відомого знову й знову.

Отже, насамперед систему освіти слід будувати таким чином, щоб діти (майбутні батьки) ще в дошкільному та шкільному віці усвідомили необхідність жити в повній злагоді з природою та соціумом, не порушуючи їх гармонії. Виховання такої якості особистості – одне з головних завдань освіти, вирішити яке, однак, не вдасться без радикального перегляду як змісту, так і технології навчання. Якщо погодитися з висновком, що головним у навчанні є виховання й, насамперед, формування цілісного уявлення про довкілля, то головним у вихованні студентства необхідно визнати формування інтелігентності й громадянської відповідальності.

Важливо тільки трактувати саме поняття «інтелігентність» як направленість на культуру, на розум, на прийняття загальнолюдських цінностей як особистісних, власних, на розуміння самоцінності освіти й культури. Сутність інтелігентності полягає в потребі зрозуміти іншу людину, усвідомити, що вона має право бути іншою, вона не може й не повинна бути такою, як я, і цікава саме тому, що вона інша, і що я не хочу її розтоптати, одягти в мундир і зробити такою, як я, щоб мені було легко нею командувати.

І ще одна дуже важлива риса відрізняє інтелігентну людину від неінтелігентної: інтелігентна людина має свої власні думки й будує життя у відповідності до свого розумінням. Вона може помилятися, але за помилки готова платити й завзято працювати над їх виправленням.

Що ж стосується громадянського виховання, то важко не погодитися із С.Й. Гессеном, який свого часу стверджував, що всяка добре поставлена освіта за необхідності буде національною та громадянською, і навпаки, справді національною освітою, що дійсно творить, а не руйнує націю, буде тільки добре поставлена моральна, наукова й художня освіта.

Що ми включаємо в поняття «громадянське виховання»? Комплекс таких моральних якостей і рис, як патріотична свідомість та історична пам'ять, усвідомлена любов до Батьківщини та гордість за неї, громадянська відповідальність і мужність, готовність працювати на благо Батьківщини й захищати її, зміцнювати її міжнародний авторитет, знати й любити рідну мову та рідну історію, шанувати культуру, звичаї та національні традиції, ідентифікувати себе зі своєю країною. І коли ми цього доможемося, коли сформуємо громадянськість наших вихованців, тоді припиниться відтік інтелекту в чужі країни, припиниться навчання заради диплома та халтурне ставлення до навчання.

Таким чином, головна мета громадянського виховання – навчання людей демократії, утвердження в їх свідомості цінностей відкритого та справедливого суспільства, поваги до принципів і правил громадського життя, тобто в загальному підсумку – формування демократичної політичної культури.

Саме поняття «громадянськість» (на відміну від поняття «громадянство», що виражає формально-юридичний статус особистості) означає стан свідомості, духовно-моральні цінності, світоглядно-психологічні характе-

ристики людини, зумовлені її державною самоідентифікацією, усвідомленням власної належності до конкретної країни. Саме громадянськість виступає показником ставлення індивідів до існуючих у країні порядків, інституцій держави та установ влади; вираженням міри їх законслухняності та критичності, відчуття власної гідності у відносинах із представниками влади, знання й поважання прав людини, готовності й уміння домагатися їх дотримання, вимогливості до держави щодо виконання нею своїх функцій і обов'язків перед суспільством.

Громадянськість не є генетичною якістю особистості, вона формується послідовною та цілеспрямованою роботою, виступає як результат тривалого виховного впливу на особистість, її громадянської соціалізації.

Чи вдасться нашій системі освіти хоч якось просунутися вперед у вирішенні цих стратегічних завдань? Мабуть, так! Головний результат цієї роботи – відродження у студентів і школярів інтересу до вітчизняної історії, прояв у них громадянської стурбованості долею Батьківщини й деяке зниження інтересу до виїзду з країни на ПМП. Але підстав для оптимізму, на жаль, поки що обмаль.

В умовах, коли суспільство являє собою, м'яко кажучи, не стільки гуманітарне, скільки кримінальне середовище, відповідальність навчальних закладів за формування громадянських позицій студентства зростає у багато разів. Ця робота включає як мінімум такі конкретні напрямки діяльності:

- виховання патріотизму – усвідомленої любові до України та українського народу, турботи про благо Батьківщини, сприяння становленню України як правової, демократичної, незалежної держави. Із патріотизмом органічно пов'язана національна самосвідомість громадян, що ґрунтується на національній ідентифікації, на вірі в духовні сили своєї нації, у її майбутнє, на прагненні до праці в ім'я інтересів народу й Батьківщини. Завдання патріотичного виховання не може бути вирішене без формування культури міжетнічних відносин і планетарної свідомості, що ґрунтується на почуттях єдиної людської родини й унікальності життя на Землі, на повазі до всіх народів, визнанні їх прав, інтересів і цінностей, на розумінні світу як єдності та розмаїтості всіх держав, покликаних мирно співіснувати та співробітничати в ім'я ідеалів свободи, миру та демократії;

- розвиток правосвідомості як визначальної характеристики громадянської зрілості, як усвідомлення своїх прав, свобод, обов'язків, ставлення до закону та державної влади;

- формування політичної культури особистості, що включає в себе необхідну політичну компетентність, лояльне й у той же час вимогливе ставлення до держави й органів державної влади, готовність брати участь у виробленні та прийнятті рішень, які впливають на владу;

- виховання духовно-етичних якостей і культури поведінки особистості, її життєвої та, насамперед, трудової активності, працелюбності як вищої моральної цінності, як найбільш важливого прояву громадянської позиції людини, її соціальної значимості.

Специфічні соціальні функції студентства, його особлива роль у системі суспільних відносин дозволяють стверджувати, що вирішення вищою

школою цього комплексу завдань сприятиме інтенсифікації процесу становлення громадянськості всіх шарів суспільства, формуванню громадянського суспільства в Україні.

Список літератури: 1. Дьюи Дж. Моральные принципы в образовании / Дж. Дьюи; Пер. с англ. М. Олийнюк. К., 2003. 2. Запесоцкий А. С. Какого человека должна сформировать сегодня система образования / А. С. Запесоцкий // Высш. образование в России. 2003. № 3. 3. О концепциях высшего образования: некоторые мнения // Alma Mater (Вестн. высш. шк.). 2000. № 4. 4. Реалізація в Україні принципів та завдань Болонського процесу: Інформ.-аналіт. матеріал М-ва освіти і науки України. К., 2003.

Надійшла до редколегії 11.01.05

О.В. Іщенко

СИСТЕМНА ПОБУДОВА МАРКЕТИНГОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ МВС УКРАЇНИ

Вища школа є визначальним фактором довгострокового впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. У всьому світі проходить постійна робота щодо удосконалення системи освіти, і для України під час змін особливого значення набуває осмислення проблем становлення вищої школи, всебічне і глибоке дослідження питань використання державою правових форм впливу на цю сферу діяльності. На сучасному етапі розвитку суспільства виникла об'єктивна необхідність перегляду значної кількості існуючих до останнього часу уявлень про завдання, форми і методи національної освіти взагалі і відомчої системи підготовки персоналу ОВС зокрема, як істотного елемента загальнонаціональної вищої школи. Починаючи із середини 90-х років, у вітчизняній освітній системі стали розвиватися процеси демократизації, з'явилася варіативність освіти, виникли інноваційні рухи. Вони визначалися, в першу чергу, швидкою (а у ряді випадків, навіть, випереджальною) адаптацією системи освіти до принципово нових умов політичної демократії, вільного розвитку громадянського суспільства та ринкової економіки. Ці процеси знайшли своє нормативно-правове оформлення у законах України «Про освіту» і «Про вищу освіту», де затверджені принципи академічної та економічної автономії навчальних закладів, свобода вибору в освіті для учасників цього процесу.

Практичним аспектам діяльності вищих навчальних закладів (в тому числі – відомчим) присвятили свої роботи вітчизняні і зарубіжні автори: Адамова Є.В., Ануфрієв М.І., Бандурка О.М., Барабашева С.Н., Богачев Є.Н., Васильєв Ю.С., Владимиров В.С., Глухов В.В., Дубров А.М., Жильців Є.І., Линдстрем К.Г., Мерцалов В.В., Мхитарян В.С., Потєєв М.І., Ріхтер Г.І., Федоров М.П., Чабанський Ю.К., Чупрунов Д.І., Ярмиш О.Н. та інші. Особливо глибоко розглядалися завдання планування, економічні методи управління закладами у сучасних умовах, зміна структури вищої освіти, цілі, системно-методичне забезпечення навчального процесу, однак питання